

OBARVIT SE NA PLATINOVO

Wallis Simpsonová, dvakrát rozvedená americká celebrita, která si v roce 1937 vzala někdejšího krále Eduarda VIII., a stala se tak vévodkyní z Windsoru, se rozhodně nevyznačovala přehnanými ohledy na pravidla společenského chování. V otázce šperků si však trvala na svém: „Každý hlupák by měl vědět, že k tvídu a jinému dennímu oblečení člověk nosí zlato, ale k večerním šatům platinu.“¹⁴

Platina začala být v první polovině 20. století stále oblíbenějším materiálem na šperky u těch, jimž stříbro připadalo jako příliš obyčejné. Platina je jedním z nejtěžších lesklých kovů, má dvakrát větší hustotu než stříbro, ale není čistě bílá. Zřídka se třpytí, ale září tím, co John Steinbeck nazval „perlovým svitem“. Kouzlo platiny spočívá v několika srovnáních: je těžší než stříbro a více „trendy“ než zlato. Je odpovědí módy na tyto dva nadčasové chemické prvky, je plná vlastní důležitosti, je samozvancem v hierarchii drahých kovů.

V době rostoucí ekonomické nerovnosti platina naplňovala potřebu stále odtrženější vysoké společnosti po materiálu vzácnějším a možná méně samozřejmém než zlato. Je tedy poněkud zvláštní, že prvek vybraný pro tento úkol je dokonce o něco hojnější než zlato. Ačkoli jsou oba kovy v zemské kůře dost vzácné, platiny je zde přece jen zhruba dvakrát více než zlata. To však nevadilo. Postupem času si platina – když už ne kov samotný, tak přinejmenším myšlenka, že je nejcennějším ze všech kovů – začala razit cestu směrem dolů, i mezi nižší společenské vrstvy, a zajistila si tak v pomyslné ligové tabulce luxusu místo nad zlatem. Platina se okamžitě stala symbolem nového druhu zámožnosti, odznakem bohatství nikoli hromaděného po staletí v podobě zlatého pokladu, ale získaného náhle, odvážně, spekulativně – bohatství, o které ale bylo možné stejným způsobem přijít. Ve třetím dílu *Haldy peněz* (1936) své trilogie *USA* popisuje John Dos Passos mnoho postav, které se snaží uvést do souladu své ideály s potřebou uspět v nejistých letech před velkou hospodářskou krizí. „Přízraky platinových dívek“ jsou v románu ustavičně přítomny jako sirény, které varují před lákadly v podobě nového bohatství.

Film Franka Capry *Platinová blondýnka* z roku 1931 těžil z rodící se symboliky tohoto kovu a zároveň obohatil svým názvem tehdejší jazyk. Dotyčná platinová blondýnka je další bohatá ozdoba společnosti, která svádí, bere si a pak ovládá reportéra, jenž vyšetřuje skandál v její rodině. Hlavní roli hrála Jean Harlowová. Původně se měl film jmenovat *Gallagher*, což je jméno dívky, která ztratí a posléze znovu získá

reportérovu náklonnost, ale producent filmu Howard Hughes měl s Harlowovou uzavřenou osobní smlouvu a trval na změně názvu, aby tak prosadil svou hvězdu. A zabralo to. Podařilo se odstartovat jak její kariéru, tak posedlost po vyšisované barvě vlasů. Prostřednictvím svých studií Hughes dokonce nabídl odměnu tomu kadeřníkovi, který dokáže nejlépe napodobit filmový odstín vlasů. Ale jeho peníze snad byly v bezpečí: jedině ti, kteří byli přítomni při natáčení, mohli vědět, jestli je odstín správný či nikoli. Film byl totiž černobílý.

Obr. 4: Plakát k filmu *Platinová blondýnka*.

Jako prvek byla platina objevena evropskými chemiky v 18. století a byla tehdy označována jako „osmý kov“, jako vzrušující přídavek k sedmi kovům známým od starověku: zlatu, stříbru, mědi, cínu, olovu, rtuti a železu. V podstatě ji však objevily domorodé národy Jižní Ameriky už před dvěma tisíci lety. V přírodě se prvek známý jako platina – což je zdobnělina ze španělského výrazu pro stříbro, *plata* – vyskytuje jako granule nebo valounky převážně čistého kovu, bez příměsí jiných vzácných kovů či železa. Typicky se nachází v řekách anebo při rýžování zlata, kdy se po odplavení lehčích minerálů objevují uvnitř potenciálně cenných reziduí těžká bílá zrnka. Platina se taví při mnohem vyšší teplotě než zlato, bronz, a dokonce i železo – při teplotě vyšší, než jaké lze dosáhnout pomocí dřevěného uhlí. Domorodí kováři tudíž neuměli přeměnit tyto granule do podoby, která by umožnila je zpracovávat na šperky či jiné předměty. Archeologické nálezy v Ekvádoru však prokázaly existenci přesně takových předkolumbovských artefaktů, což přinutilo evropské metalurgy uznat mistrovství těchto domorodých kovářů. Ti zřejmě zdokonalili metodu sintrování, kdy se granulovaný materiál spojuje bez tavení tím, že se přidá zlatý prášek, jenž spustí stavení kovu.

Španělští konkvistadoři, kteří se zajímali hlavně o zlato, nevěnovali zpočátku nevýrazné šedé platině žádnou pozornost. Některé zlaté doly byly dokonce opuštěny, protože se kvůli přítomnosti platiny staly nerentabilními. Tento postoj se však změnil, když pozornost španělského krále Karla III. v roce 1786 upoutala práce mladého francouzského chemika Pierra-Françoise Chabaneaua získaná z Královského semináře v baskické Vergaře. Tento seminář byl ve skutečnosti jakousi mineralogickou líní a musel v době, kdy tam Chabaneau dorazil, skrývat docela velkou zásobu exotických vzorků minerálů. Bratrům Faustovi a Juanovi José Elhuyarovým, kteří zde vyučovali, se totiž již podařilo izolovat z wolframitu – rudy o výjimečné hustotě, kterou získali během svých studií v Německu – prvek wolfram. Nechali Chabaneaua pracovat na extrakci čistého kovu ze surové platiny, kterou nashromáždili v Jižní Americe.

Elhuyarové byli postupně povýšeni a pověřeni řízením nových dolů ve španělských koloniích, zatímco Chabaneau odjel do Madridu, kde dostal k dispozici luxusní soukromou laboratoř, v níž pokračoval ve svých výzkumech platiny. Králův ministr markýz Aranda se staral o to, aby byly veškeré státní zásoby tohoto kovu – považovaného za méně hodnotný než stříbro – předány právě tomuto Francouzovi. Jedním z důvodů nízkého ohodnocení platiny bylo, že Španělé nebyli schopni napodobit řemeslníky z Nového světa a přetvořit ji v kujnou hmotu, která by se dala zpracovávat. Chabaneau brzy nabyl přesvědčení, že se mu podařilo izolovat čistý kov tím, že odstranil zlato, železo a další nečistoty, které ho činily nezpracovatelným. Nešlo mu však na rozum, proč vlastnosti jeho kovu nejsou konzistentní a předvídatelné (bylo to z toho důvodu, že kov obsahoval další, zatím neznámé prvky platinové skupiny, jako je iridium a osmium). Chabaneau chtěl zklamaně zanechat práce, ale jeho mecenáš ho přesvědčil, aby vytrval. „O tři měsíce později našel markýz na stole u sebe doma kovovou kostku o hraně deset centimetrů. Když

se ji pokusil zdvihnout, překvapeně řekl Chabaneauovi: „Děláte si legraci. Vy jste ji připevnil.“ Ten malý ingot vážil 23 kilogramů; byla to kujná platina.“¹⁵

Na začátku se vzorky platiny šířily mezi evropskou aristokracií, ale nikdo přesně nevěděl, co si s ní počít. Potíže se zpracováním tohoto kovu znamenaly, že zůstával v podstatě bezcenný. (Španělské koruny se tak dostalo tvrdého ponaučení, že i dokonale financovaný výzkum nemusí nutně vést k rychlé návratnosti investic.) Giacomo Casanova, autor slavných memoárů z 18. století, zaznamenal svoji návštěvu u alchymistky markýzy d'Urfé, která se snažila přetvořit svou platinu ve zlato. Postupně však Chabaneauova metoda začala způsobovat, že nový kov pomaloučku nabýval na ceně. Platinový pohár darovaný španělským králem papeži byl prvním cenným předmětem vyrobeným z kujné podoby tohoto kovu. Chabaneau pochopil, že má silnou pozici, a začal podnikat v prodeji platinových ingotů, tavicích tyglíků a dalších speciálních nástrojů. V téže době zvýšila španělská vláda dovoz platiny ze své jihoamerické kolonie Nová Granada. V srpnu 1789 přivezla jedna jediná loď 3 000 liber platiny. Ačkoli platina stále plně podléhala monopolu koruny, byla pořád natolik levná, aby byla atraktivní pro pašeráky a padělatele. Ti ji mohli pozlatit a lehce vydávat za ryzí zlato, protože měla srovnatelnou hustotu. Španělský krátký „platinový věk“ rychle skončil v roce 1808 s Napoleonovým vpádem do země a s rozmachem hnutí za nezávislost Nové Granady pod vedením Simóna Bolívara. Zvláštní kombinace vysoké hustoty a odolnosti vůči korozi učinila z platiny dokonalejší materiál k odliť standardního kilogramu a metru francouzské republiky. Odvážnější myšlenky na použití platiny pro výrobu dekorativních předmětů, jež vyžadovaly kvalifikované řemeslníky, však brzy upadly v zapomnění.

V 19. století cena platiny poklesla. Objevila se totiž nová naleziště v Rusku a v Kanadě a zároveň úspornější způsoby její rafinace. Ruská aristokracie nepovažovala tento kov za dostatečně lesklý na její vkus. A protože po něm nebyla jiná poptávka, začalo z něj Rusko v roce 1828 razit třírublové platinové mince, aby tak využilo svých zdrojů. Ale i toto muselo skončit, když celosvětové ceny tohoto kovu poklesly ještě více.

Když se brzy po jejím příchodu do Evropy dostala cena platiny do takového propadu, jak je možné, že později zažila takový vzestup a platina hodnotou předhonila i zlato? Zákony trhu napovídají, že pokud se odpověď nedá najít v nedostatečné nabídce, pak se musí nacházet v nadbytku poptávky. Rozmach technického použití – v elektrických zařízeních a v mnoha průmyslových chemických procesech, kde tento kov slouží jako katalyzátor – je nepochybně jedním z faktorů, ale významnější je *pocitovaný* nárůst hodnoty platiny, k němuž došlo výhradně růstem jejího sociálního statusu, nikoli z důvodů na straně tržní ekonomiky.

V roce 1898 převzal Louis Cartier otcovu pařížskou klenotnickou firmu a proslavil rodinné jméno tím, že zpopularizoval první náramkové hodinky místo hodinek kapesních. Cartier experimentoval s platinou několik let a nyní se rozhodl používat ji všude, kde to bylo jen trochu možné, místo stříbra, a dokonce i zlata.

„Bílé drahokamy“, jako například diamanty, které byly oblíbené k večernímu obléčení, vyžadovaly vsazení do něčeho v ideálním případě bezbarvého. Zlato s nimi nešlo dohromady a bylo vnímáno jako vulgární, zatímco stříbro mělo zase tendenci ztrácet lesk a černat. Oba kovy byly navíc nepříjemně měkké. Tvrdá platina zajišťovala, že lůžko, do nějž se kameny, zejména ty největší, vsazovaly, mohlo být téměř neviditelné, a přesto vysoce trvanlivé. Mírně šedý lesk tohoto kovu proti zlatu zajišťoval, že se pozornost soustředí na samotné drahokamy. Cartierovy inovace vyvolaly módní vlnu obliby platiny u nejvelkolepějších klenotů, která trvala až do začátku druhé světové války. Tehdy totiž tento kov začal být okamžitě na příděl, protože byl potřebný jako katalyzátor důležitých chemických procesů, které se používaly například při výrobě výbušnin. Do té doby si však platina stačila zajistit dostatečnou prestiž třeba tím, že do ní byl vsazen slavný diamant Koh-i-noor, a to na celoplatinové koruně pro královnu Alžbětu, manželku Jiřího VI., vytvořené pro její korunovaci v roce 1937.

Zatímco Cartier měnil pravidla pro šperky příslušníků vyšší společnosti, po obnovení olympijských her se objevila myšlenka vyjadřovat úroveň sportovních výkonů pomocí různých kovů. Při olympijských hrách ve starověkém Řecku se nejlepším

Obr. 5: Reklama na stírací los.

atletům dávaly pouze vavřínové věnce. Při prvních novodobých olympijských hrách, jež se konaly v Athénách v roce 1896, byl vítěz každé z disciplín oceněn stříbrnou medailí, přičemž bronz patřil druhému. Teprve pro olympiádu v St. Louis v roce 1904 rozhodl Mezinárodní olympijský výbor, že se první tři místa budou oceňovat zlatou, stříbrnou a bronzovou medailí, a zpětně upravil medailovou tabulku předchozích dvou olympiád tak, aby se shodovala s novým systémem.

A od té doby tomu tak je. Hierarchie zlato, stříbro a bronz se stala zažitým způsobem vyjadřování pořadí ve sportu i v umění. Nahrávací společnosti přišly se zlatými deskami coby odměnou pro úspěšné umělce – a sebe samé – za prodej milionu vylisků dané skladby. Prvním umělcem, který zlata dosáhl, byl Perry Como. Když prodeje stoupaly a zlaté desky začaly být příliš běžné, hudební průmysl – místo toho, aby udělal samozřejmou věc a zvýšil hranici prodejnosti pro získání zlata – sofistikovaně rozpoznal marketingovou výhodu a zavedl další úroveň v podobě platinové desky. Stalo se tak v roce 1976. Podle dnešních pravidel album získává zlatou desku, pokud se prodá 500 000 nosičů, a platinovou při milionu prodaných nosičů. Firma American Express tuto strategii brzy následovala a přetrumfla svou „zlatou“ platební kartu v roce 1984 kartou „platinovou“.

Nic z toho se již netýkalo vzhledu nebo vlastností platiny a nešlo ani o její vzácnost, která je, jak jsme viděli, spíše nižší než u zlata. Pro většinu z nás, kteří nejsme žádná Wallis Simpsonová, je postavení platiny produktem poněkud komplikovaného snobství. Pokud ji vnímáme jako více žádoucí než zlato, je tomu tak zcela v důsledku zpětné asociace – tedy proto, že víme, že deska se stane platinovou poté, co byla zlatou, anebo že získat platinovou kreditní kartu je těžší než získat zlatou. V éře, kdy se instantní káva, levné čokolády a toaletní papír označují přívlastkem „zlatý“, se muselo najít něco s větší prestiží. Minimálně pro dnešek tuto roli hraje cokoli „platinového“.